

Dakloos zijn in tijden van corona

Waar kunnen dakloze mensen nog heen?

De afgelopen jaren is het aantal daklozen in Nederland flink gestegen, met sinds 2009 een ruime verdubbeling naar circa 40.000 'feitelijk daklozen' (CBS, 2019). Tijdens de huidige coronapandemie lijkt het aantal nieuwe daklozen nog beperkt, mede door maatregelen om bij huurachterstanden ontruiming van woningen tegen te gaan. De verwachting is echter dat er dit jaar alsnog een nieuwe golf daklozen aan komt, door huisuitzettingen vanwege schulden, terwijl de opvang nu al kampt met forse wachtlijsten. Sommige opvanginstellingen en gemeenten hanteren zelfs al wachtlijsten voor daklozen om überhaupt op de wachtlijst te kunnen komen.

Noodopvang

Toen Nederland bij de eerste coronagolf in een 'intelligente lockdown' ging, werden de gevolgen van corona voor de opvang en hulpverlening aan daklozen direct duidelijk. Residentiële opvang voor dak- en thuislozen kreeg in een aantal gevallen te maken met een opnamestop: er werden geen nieuwe cliënten toegelaten. Deze mensen bleven daardoor letterlijk op straat staan of werden gedwongen langer in onderkomens te leven die niet veilig of bevorderlijk voor hun kwaliteit van leven waren. Ook de ambulante begeleiding aan dreigend daklozen en ex-daklozen werd in de meeste steden – tijdelijk – gestaakt. Tegelijkertijd waren er signalen dat mensen die dakloos waren, informele verblijfplekken – vooral de bank bij familie of kennissen – kwijtraakten vanwege het risico op besmetting. Op een aantal plekken werd daarom extra noodopvang gestart en er werden hotels ingezet om de druk op de reguliere opvang te verminderen. Tijdelijk werden ook de toegangscriteria verruimd. Na de eerste golf werd een groot deel van

Met corona moeten burgers thuisblijven. Maar hoe doen mensen dat die geen huis hebben, die niet op een thuisbasis kunnen terugvallen? Wat voor impact heeft de coronacrisis op hen en op de hulpverlening? En wat kunnen we daarvan leren voor de aanpak van dakloosheid in de nabije toekomst?

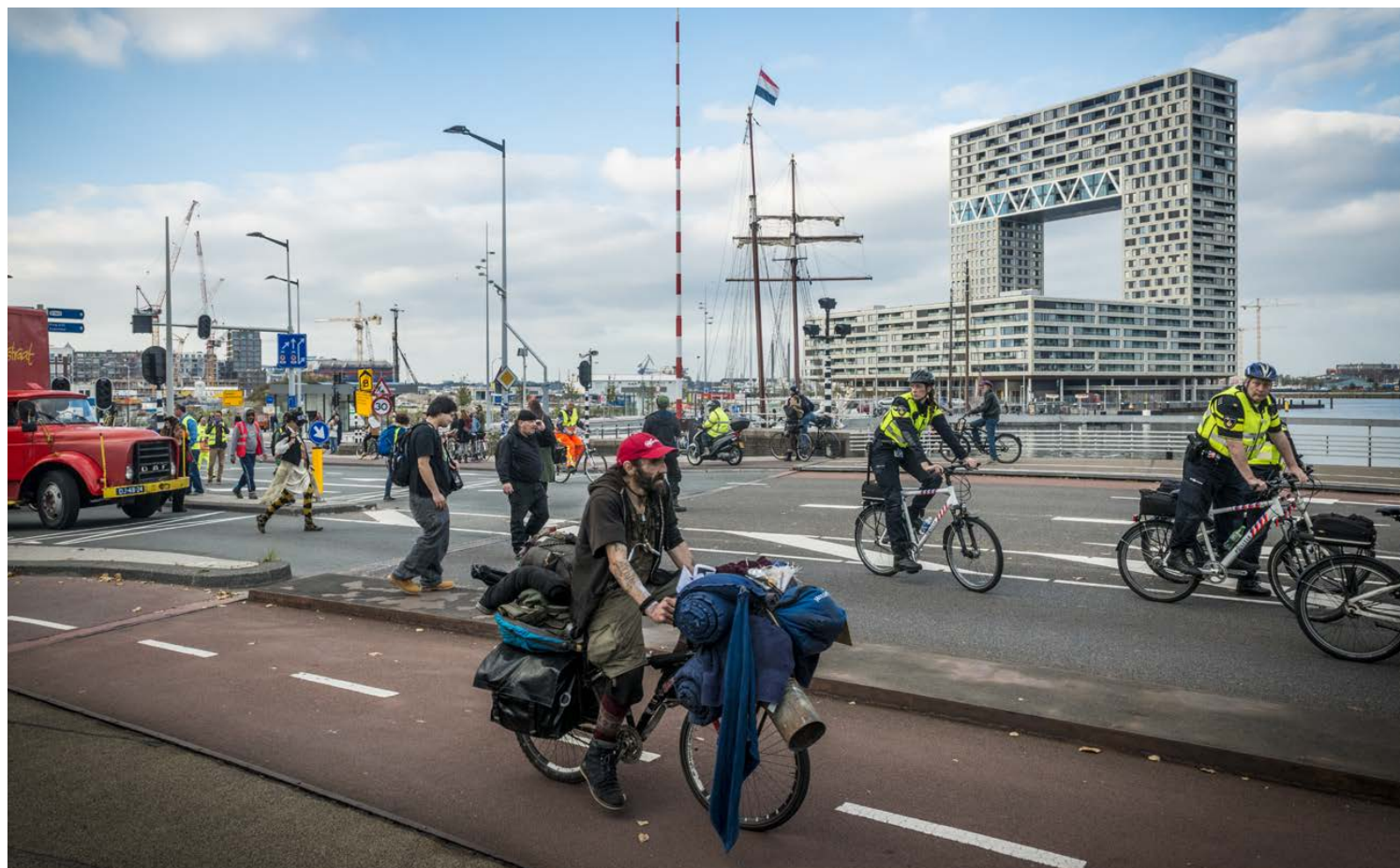
deze tijdelijke opvang weer opgeheven. Tijdens het (voorlopige) hoogtepunt van de tweede golf werd die opnieuw geopend en vervolgens net zo snel weer gestopt, omdat de 'lichte lockdown' weer voorbij was. Voor nu is de extra opvang weer open. Het telkens sluiten van de opvang leidde tot ongenoegen bij belangenbehartigers en opvangorganisaties, die geconfronteerd werden met onzekerheid en frustratie van daklozen. Zij lobbyen voor langer durende uitbreiding van het aantal opvangplekken, ook in combinatie met reguliere

winteropvang, om stabiliteit en voorspelbaarheid voor daklozen, medewerkers en organisatie te creëren.

Tegen de verwachtingen in zijn grote uitbraken van corona binnen de daklozenpopulatie vooralsnog uitgebleven. De precieze reden daarvan is nog niet vastgesteld. Er zijn enkel vermoedens. Zo zijn veel daklozen eenlingen die doorgaans weinig sociale contacten hebben en wellicht geneigd zijn om afstand te bewaren tot andere mensen (of die door anderen worden gemeden). Daarnaast komen ze waarschijnlijk ook niet vaak op de plekken die door het RIVM worden aangetikt als potentiële besmettingshaarden, zoals op (winter)sportvakantie, in winkels, op het werk, op school, thuis, of op bezoek bij vrienden en familie.

Uit beeld

De coronacrisis noopt hulpverleners tot het bieden van zorg en hulp op afstand. Dat heeft zowel voor de ambulante als residentiële opvang consequenties. Begeleiding via de telefoon of het internet maakt het moeilijker om te signaleren hoe het met iemand gaat. De professionals in de maatschappelijke opvang zijn gewend een luisterend oor te bieden als iemand dat nodig heeft, om eropuit te trekken als ze signalen ontvangen dat het niet goed met iemand gaat. Ze moeten

letterlijk en figuurlijk nabijkomen om te zien wat er speelt en wat er nodig is. In een anderhalvemetersamenleving is het een stuk minder gemakkelijk om noodsignalen tijdig op te vangen en passende hulp te bieden. Juist in deze sector, waar we te maken hebben met mensen die veel meegemaakt hebben en vaak ook niet gemakkelijk de stap naar hulpverlening zetten – die ‘hulpverleningsmoe’ zijn – is het bieden van zorg buiten ‘kantooruren en -muren’ van levensbelang, zeker in de ambulante hulpverlening.

Niet alleen blijven hierdoor cliënten van passende hulp verstoken, ook verdwijnt veel schrijnende problematiek uit beeld. Een woonbegeleider in de maatschappelijke opvang verwoordt het zo:

‘Door het gebrek aan letterlijk fysiek contact met mensen, zie je de blauwe plekken niet meer van de jonge vrouw die toch weer contact heeft met haar gewelddadige ex-partner, blijven typische “gebruikerssporen” onzichtbaar waardoor terugval in verslaving onopgemerkt blijft, of wordt financieel-materiële problematiek gemakkelijker verzwegen.’

Een grote zorg die op dit moment leeft, is dan ook dat er grote sociale problematiek zichtbaar wordt op het moment dat de gezondheidspandemie verdwenen is, en hulpverleners weer dichterbij kunnen komen.

Verhevig

De coronacrisis, zowel de maatregelen als de gevolgen van die maatregelen, verhevig de problemen van daklozen.

Immers, burgers zonder huis of thuis kampen niet alleen met een gebrek aan een dak boven het hoofd, vaak hebben ze problemen op meerdere levensgebieden. De inkomenspositie van daklozen is meestal precair, ze begeven zich noodgedwongen actief in de onderste regionen van de arbeidsmarkt of in de informele economie. Hun informele steunnetwerk is vaak beperkt.

Juist hun financiële positie en informele steunnetwerk komen nu door de coronamaatregelen nog verder onder druk te staan. Flexibele arbeidscontracten worden verbroken; bedelen bij passanten biedt geen soelaas omdat er in coronatijd weinig mensen op straat zijn en vrijwel niemand losse muntstukken op zak heeft; sociale contacten zijn moeilijker wanneer mensen fysieke afstand houden; dagbesteding valt weg; de plekken in de (semi-)openbare ruimte – zoals de bibliotheek, een overdekt winkelcentrum of een café – die daklozen bezoeken om tot rust te komen en om van het toilet gebruik te maken, zijn gesloten. En die slaapplek op de bank bij een kennis is er ook vaak niet meer. Het gevolg is eenzaamheid, psychische destabilisatie en toename in middeengebruik bij daklozen en wellicht ook bij een deel van de zelfstandig wonende voormalig daklozen.

Spanningen

In de residentiële opvang komen er nog een aantal specifieke uitdagingen bij. Het feit dat medewerkers en bewoners langere periodes binnen moeten zitten, is van invloed op de groepsdynamiek: de spanningen tussen daklozen onderling en aanvaringen tussen daklozen en begeleiders nemen toe.

Op sommige locaties waren aanvullende maatregelen nodig om besmettingsgevaar terug te dringen, waardoor de bewegingsvrijheid van bewoners verder beperkt werd. De pandemie zorgde voor een zekere onvoorspelbaarheid in het werkrooster en voor veranderingen in de contactmomenten van bewoners en hun vaste begeleiders. Specialistische begeleiding vanuit de GGZ was bijvoorbeeld veelal afwezig in de residentiële opvang tijdens de lockdown, waardoor begeleiders ook die verantwoordelijkheid erbij kregen. Met het oog op mogelijke besmetting werd de bezetting van medewerkers zo minimaal mogelijk gehouden, maar ook onder medewerkers kwam uiteraard ziekte voor. Dit zorgde ook onder medewerkers voor een toename van angstgevoelens: om zelf besmet te worden of een grootschalige besmetting in het huis te veroorzaken. Op sommige plekken ontstonden ook spanningen tussen medewerkers die vanwege gezondheidsredenen thuis moesten blijven en collega's die daarvoor extra diensten moesten draaien.

Rustiger

Maar tijdens de lockdown werd in de opvangvoorzieningen ook een strenger deurbesluit gehanteerd, wat resulteerde in minder gasten over de vloer. Het wonen in deze settingen is in dit opzicht rustiger geworden. Daarnaast is het leven ook op andere manieren voor veel dak- en thuislozen rustiger geworden: doordat veel opvangvoorzieningen een ruimer opvangbeleid gingen hanteren (denk aan nachtopvang die vierentwintig uur open bleef) en de slaapplekken ruimer organiseerden, ontstond voor veel gasten meer rust in hun dagelijkse bestaan. Professionals van verschillende afdelingen vertellen dat bewoners rustiger leken en meer investeerden in een fijn leven en werkklimaat, vanuit een gezamenlijk belang. Een dakloze vertelde dat hij zich minder alleen voelde doordat iedereen eenzaam was tijdens de lockdown. Sommige voormalig daklozen, die ambulant wonen, ontdekten dat zij – in afwezigheid

van regelmatig bezoek van hun begeleider – tot meer in staat waren dan ze dachten.

Digitaal gaan

Medewerkers van de maatschappelijke opvang, die in de regel niet veel affiniteit hebben met digitale middelen, ontwikkelden tijdens de lockdown noodgedwongen digitale vaardigheden en bedachten creatieve (online) oplossingen om het contact met hun cliënten te behouden. Medewerkers in verschillende opvangvoorzieningen creëerden – nadat de projecten voor dagbesteding voor daklozen werden gesloten – een online activeringsaanbod. Zoals een besloten Facebookgroep voor cliënten met aansprekende workshops, grappige filmpjes en tips. Daarnaast ontdekte een aantal medewerkers dat werkoverleg en afstemming met andere professionals online beter verliep en meer tijd bespaarde dan ze aanvankelijk dachten. Tegelijkertijd valt hierbij de digitale achterstand bij kwetsbare groepen op: zij hebben minder digitale vaardigheden, beschikking over smartphones en toegang tot internet. Maar er was meer inventiviteit bij medewerkers en teams: wandelaafspraken,

coronapakketten met basisbenodigdheden, vermaak voor cliënten, en inzameling en verspreiding van telefoons, tablets en spelcomputers.

Haalbaar

Bovenstaande bevindingen zijn gebaseerd op de eerste inzichten uit onderzoek en praktijk rondom de impact van corona op daklozen en hulpverlening. Verder onderzoek is nodig om deze inzichten te verdiepen en te onderbouwen. Onder andere de Straatdokers Groep en de VU doen onderzoek naar de langetermijneffecten van de coronamaatregelen voor daklozen, professionals en organisaties. Tegelijkertijd kunnen nu al een aantal geleerde lessen onderscheiden

**ER WERDEN
HOTELS
INGEZET OM
DE DRUK OP
DE REGULIERE
OPVANG TE
VERMINDEREN**

Studies, quick scans en praktijkervaringen

Deze verkenning is gebaseerd op studies van het Trimbos-instituut (Muusse, Planije & Kroon, 2020) en van de Nederlandse Straatdokers Groep (2020); op quick scans van de eerste impact bij drie organisa-

ties voor maatschappelijke opvang in Amsterdam, Utrecht en Limburg (Huber & Van Vugt, 2020); en op aanvullende praktijkervaringen, onder andere van partners in de Werkplaatsen Sociaal Domein, in

casu de werkplaatsen in de regio's Amsterdam en Limburg en het kUS in de regio Utrecht.

worden. Onder druk van de coronapandemie zien we dat de kwetsbaarheid van daklozen toeneemt: omdat hulpverlening minder nabij kan zijn en omdat de fragiele sociaaleconomische status en bescherming nog fragieler worden in tijden van corona. Tegelijkertijd zien we dat deze kwetsbaarheid minder kan worden opgemerkt.

In de crisis bleek het wel degelijk haalbaar om extra opvangplaatsen te organiseren voor (bijna) alle daklozen om verspreiding van het virus in te dammen. Vanuit het belang van de Volksgezondheid bleek ineens iets mogelijk dat eerder onhaalbaar leek. Deze vormen van opvang moeten niet alleen tijdens deze pandemie maar structureel gewaarborgd worden. Bovendien moet de zorg ook inhoudelijk verbreed worden. Er is weliswaar basale opvang beschikbaar, maar door de coronamaatregelen komen cruciale informele en presente vormen van hulpverlening onder druk te staan en zien we pas veel later wat de effecten van corona én de coronamaatregelen zijn voor diegenen die juist nu steun en hulp zo hard nodig hebben. Corona laat zien dat de zelfredzaamheid van zogenaamde 'zelfredzame' daklozen flinterdun is.

Daarnaast heeft de coronapandemie ons geleerd dat er veel mogelijk is met bestuurlijke wil, professionele inventiviteit en betrokkenheid, met inzet van e-health en in samenwerking met daklozen. Onze hoop is dat die les wordt doorgetrokken voorbij de huidige crisis. Ten slotte leert de coronapandemie ons dat om de toename van het aantal daklozen tegen te gaan de woningnood moet worden aangepakt, het creëren van toegankelijke en betaalbare huisvesting is daarbij cruciaal. Want zo blijkt nu: dakloosheid veroorzaakt niet alleen groot persoonlijk leed voor de betrokkenen en hoge maatschappelijke kosten, maar brengt ook risico's voor de Volksgezondheid met zich mee.

■ **Max Huber** en **Maaïke van Vugt** zijn senior-onderzoekers bij HVO-Querido, partner van de Werkplaats Sociaal Domein Amsterdam. **Joyce Crombach** is manager Kwaliteitszorg en Personeelszaken bij Credo Foundation en stagebegeleider bij het Credo Huis Maastricht. **Sabrina Keinemans** is lector Sociale Integratie bij Zuyd Hogeschool, en programmaleider van de Werkplaats Sociaal Domein Zuyd. **Lia van Doorn** is lector bij het kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht.

Referenties:

- CBS (2019). *Aantal daklozen sinds 2009 meer dan verdubbeld*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/34/aantal-daklozen-sinds-2009-meer-dan-verdubbeld>
- Kanne, M., Keinemans, S., & De Jonge, E. (2020). *Zorg(en) om een virus. Een ethische reflectie op de betekenis van zorg in het antropoceen*. CEG: Centrum voor Ethiek en Gezondheid.
- Muusse, C., Planije, M., & Kroon, H. (2020). *Dakloos in tijden van Corona*. Utrecht: Trimbos.
- Huber, M.A. & Van Vugt, M. (2020). *Quick scan impact corona*. HVO-Querido.
- Stichting Tussenvoorziening (2020). *Interne notitie impact corona*. Utrecht: De Tussenvoorziening.

Jessica van Hinthem, Ervaringsdeskundige bij Werkplaats Sociaal Domein Arnhem en Nijmegen

'Mensen met schulden leefden al zoals er nu van alle Nederlanders wordt verwacht. Dat heeft mij het meest geraakt. Ik heb jaren met mijn gezin van vijf met weinig rond moeten komen. Er was geen sprake van uit eten gaan of een filmpje of terrasje pakken. De mensen om mij heen die niet in armoede leven ervaren dit nu ook, dat vond ik eerst stiekem een fijne gedachte. Geen smoezen meer verzinnen om niet mee uiteten te gaan. Maar dat fijne is er af, ook voor mijn gezin. Niet mogen sporten, niet naar school en weinig interactie met leeftijdsgenoten heeft een behoorlijke impact op mijn gezin. Sommige dagen relativeren we heel goed en blijven we optimistisch, andere dagen zijn we blij als de dag voorbij is.

Het omdenken gaat mij steeds beter af. Als gezin hebben wij gekeken naar wat wél kon, hoe moeilijk soms ook. Met twee pubers en een kind met ADHD is een flat al heel krap, laat staan wanneer je niks mag. Dat geeft behoorlijk wat frictie. Elk gezinlid heeft tijdens de lockdown geleerd om beter zijn of haar grenzen aan te geven. Dat moet in zo'n kleine ruimte, voordat de bom barst. We zijn er nog niet, maar wij doen het goed. Door deze crisis komt er een enorme stoet mensen aan met financiële problemen. Naast (gespecificeerde) hulp hebben ze ook op sociaal-emotioneel vlak ondersteuning nodig.

Een mooie start is dat de Werkplaats al campagnes bedenkt om na de lockdown mensen te leiden naar hulpverlening. Een overzichtelijke sociale kaart voor hulpverleners is nodig, zodat mensen eerder op de juiste plek voor de juiste hulp zijn.'